

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشکده کشاورزی

گروه اقتصاد کشاورزی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته مهندسی اقتصاد کشاورزی

عنوان:

بررسی تأثیر خصوصیات مصرف کنندگان بر ترجیحات مصرفی شیر در شهر تبریز

استاد راهنما:

دکتر قادر دشتی

استاد مشاور:

دکتر اسماعیل پیش بهار

پژوهشگر:

رسول رستمی گلوجه

شهریور ۱۳۹۳

تقدیر و شکر

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند. و سلام و دود بر محمد و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آنان که وجودمان و امدار وجودشان است؛ و نفرین پیوسته بر دشمنان ایشان تا روز رستاخیز. بدون شک جایگاه و منزلت معلم، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه ی او، با زبان قاصر و دست ناتوان، چیزی بنگاریم. اما از آنجایی که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تامل می کند و سلامت امانت های را که به دستش سپرده اند، تضمین؛ بر حسب وظیفه و از باب "من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزوجل": از پدر و مادر عزیزم، این دو معلم بزرگوارم که همواره بر کوتاهی و درستی من، قلم عفو کشیده و گریانه از کنار غفلت هایم گذشته اند و در تمام عرصه های زندگی یار و یاور بی چشم داشت برای من بوده اند؛ از استاد با کجالات و شایسته؛ جناب آقای دکتر قادر دشتی که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کلی در این عرصه بر من دریغ نمودند و زحمت راهنمایی این پایان نامه را بر عهده گرفتند؛ از استاد صبور و باتقوا، جناب آقای دکتر اسماعیل پیش بهار، که زحمت مشاوره این پایان نامه را در حالی منتقل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی رسید؛ و از استاد فرزانه و دلسوز؛ جناب آقای دکتر باب اله حیاتی که زحمت داوری این پایان نامه را منتقل شدند؛ کمال شکر و قدردانی را دارم. باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

رسول رستمی

شهریور ۱۳۹۳

نام خانوادگی دانشجو: رستمی گلوجه	نام: رسول
عنوان پایان نامه: بررسی تأثیر خصوصیات مصرف‌کنندگان بر ترجیحات مصرفی شیر در شهر تبریز	
استاد راهنما: دکتر قادر دشتی	
استاد مشاور: دکتر اسماعیل پیش‌بهار	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: مهندسی کشاورزی
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	گرایش: اقتصاد کشاورزی
تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۹۳/۰۶/۱۷	تعداد صفحات: ۷۸
کلید واژه: آزمون هاسمن، آزمون هشیائو-کوچک، تبریز، شیر، لاجیت چندگانه، مصرف	
<p>چکیده:</p> <p>شیر بعنوان یک کالای استراتژیک در هر کشور رابطه مستقیم با سلامت جامعه و امنیت غذایی آن کشور دارد. در سالهای اخیر تلاش دولت برای افزایش مصرف سرانه محصولات لبنی بویژه شیر موجب شده است تولید شیر کشور افزایش یابد، بطوریکه میزان تولید آن در ایران از ۴۰۳۵ هزار تن در سال ۱۳۷۰ به ۱۱۱۶۵ هزار تن در سال ۱۳۹۱ برسد. در مقابل، با توجه به افزایش قیمت این محصول در سالهای اخیر، مصرف سرانه شیر در کشور کاهش پیدا کرده است. بطوریکه مصرف سرانه شیر از ۶۱/۷ کیلوگرم (سالانه) در سال ۱۳۸۸ به ۳۸/۷۳ کیلوگرم (سالانه) در سال ۱۳۹۱ رسیده است. هدف اصلی این تحقیق، بررسی تأثیر خصوصیات مصرف‌کنندگان بر ترجیحات مصرفی شیر در شهر تبریز است. جامعه آماری تحقیق حاضر، خانوارهای شهر تبریز است. برای جمع‌آوری آمار و اطلاعات از ابزار پرسشنامه و با مصاحبه حضوری با سرپرستان ۱۵۸ خانوار شهر تبریز به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب بهره گرفته شد. متغیر وابسته در مطالعه حاضر از نوع متغیر گسسته و به حالت غیرترتیبی می‌باشد. با توجه به ماهیت متغیر وابسته، جهت نیل به هدف تحقیق از مدل لاجیت چندگانه بهره گرفته شده است. نتایج توصیفی حاکی از آن است که ۲۵/۳۲ درصد از خانوارها پاسخ به مصرف بیشتر شیر فله‌ای داده‌اند و ۴۹/۳۶ و ۲۵/۳۲ درصد از آنان پاسخ دادند که به ترتیب تمایل بیشتر به مصرف شیر پاستوریزه و استریلیزه دارند. نتایج آزمون‌های هاسمن و هشیائو-کوچک نشان داد که گروههای مصرفی شیر مستقل از هم هستند و استفاده از مدل لاجیت چندگانه برای این مطالعه بلامانع است. همچنین با استفاده از آزمونهای نسبت راستمایی و والد مشخص گردید که امکان ترکیب گروههای مصرفی شیر وجود ندارد. نتایج حاصل از محاسبه اثرات نهایی هر یک از متغیرها نشان می‌دهد که، متغیرهای سن سرپرست خانوار، اندازه خانوار، درآمد ماهانه خانوار، وجود فرزند زیر ۶ سال در خانوار، میزان بهداشتی بودن شیر فله‌ای و استفاده غیر مستقیم از شیر اثر مثبت و متغیر میزان اهمیت مدت زمان ماندگاری شیر اثر منفی روی احتمال انتخاب شیر فله‌ای، متغیرهای سن سرپرست خانوار، میزان اهمیت مدت زمان ماندگاری شیر و استفاده غیر مستقیم از شیر اثر مثبت و متغیرهای سن سرپرست خانوار، درآمد ماهانه خانوار، میزان بهداشتی بودن شیر فله‌ای و میزان اهمیت مدت زمان ماندگاری شیر اثر مثبت و متغیرهای سن سرپرست خانوار، وجود فرزند زیر ۶ سال در خانوار و استفاده غیر مستقیم از شیر اثر منفی روی احتمال انتخاب شیر استریلیزه دارند.</p>	

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۲	۱-۱- بیان مسئله
۲	۱-۱-۱- تولید شیر در جهان، ایران و استان آذربایجان شرقی
۵	۱-۱-۲- مصرف شیر در جهان و ایران
۷	۲-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۸	۳-۱- اهداف تحقیق
۹	۴-۱- فرضیات تحقیق
۹	۵-۱- معرفی استان آذربایجان شرقی و شهر تبریز
۱۰	۶-۱- جمع‌بندی فصل اول

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۱۲	۱-۲- مبانی نظری
۱۳	۱-۱-۲- مشخصه‌های مؤثر بر رفتار مصرف‌کننده
۱۳	۱-۱-۱-۲- عوامل فرهنگی
۱۴	۱-۱-۲-۲- عوامل اجتماعی
۱۴	۱-۱-۲-۳- عوامل شخصی
۱۵	۱-۱-۲-۴- عوامل روانشناختی
۱۷	۲-۲- پیشینه تحقیق
۱۷	۱-۲-۲- مطالعات داخلی
۱۹	۲-۲-۲- مطالعات خارجی
۲۳	۳-۲- جمع‌بندی فصل دوم

فصل سوم: مواد و روش‌ها

۲۵	۱-۳- مقدمه
۲۵	۲-۳- مدل‌سازی برای انتخاب گسسته
۲۵	۱-۲-۳- انتخاب دوگانه
۲۵	۲-۲-۳- انتخاب چندگانه

۲۵ ۳-۲-۳- انتخاب مرتب شده
۲۶ ۳-۳- مدلهایی با متغیر وابسته دوگانه
۲۶ ۳-۳-۱- مدل لاجیت
۲۷ ۳-۳-۲- مدل پروبیت
۲۸ ۳-۴- مدلهایی با متغیر وابسته چندگانه غیر ترتیبی
۲۸ ۳-۴-۱- مدل لاجیت چندگانه
۲۹ ۳-۴-۲- مدل لاجیت شرطی
۲۹ ۳-۴-۳- مدل لاجیت متداخل
۳۰ ۳-۴-۴- مدل لاجیت مرکب
۳۰ ۳-۴-۵- مدل پروبیت چندگانه
۳۰ ۳-۵- مدلهایی با متغیر وابسته چندگانه ترتیبی
۳۲ ۳-۶- مدل لاجیت چندگانه
۳۴ ۳-۶-۱- آزمون‌های معنی داری
۳۴ الف) آزمون نسبت راستمایی
۳۴ ب) آزمون والد
۳۵ ۳-۶-۲- آزمون ترکیب دو گروه
۳۵ ۳-۶-۳- فرض استقلال گزینه‌های نامرتبط (IIA)
۳۶ ۳-۶-۴- اثرات نهایی متغیرهای توضیحی
۳۷ ۳-۶-۵- کشش
۳۷ ۳-۶-۶- معیارهای خوبی برازش
۳۸ ۳-۷- الگوی تجربی تحقیق
۴۰ ۳-۸- نوع تحقیق و ابزار جمع‌آوری آمار و اطلاعات
۴۱ ۳-۹- جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه
۴۳ ۳-۱۰- نحوه تجزیه و تحلیل اطلاعات

فصل چهارم: نتایج و بحث

۴۵ ۴-۱- مقدمه
۴۵ ۴-۲- نتایج آمار توصیفی
۴۵ ۴-۲-۱- نتایج گروههای مصرفی شیر
۴۵ ۴-۲-۲- خصوصیات آماری متغیرهای توضیحی در گروههای مصرفی مختلف شیر

۴-۲-۳- خصوصیات آماری متغیرهای کمی	۴۶
الف) سن	۴۶
ب) اندازه خانوار	۴۷
۴-۲-۴- خصوصیات آماری متغیرهای رتبه‌ای	۴۷
الف) میزان تأثیر قیمت روی انتخاب نوع شیر مصرفی	۴۷
ب) میزان بهداشتی بودن شیر فله‌ای	۴۸
ج) میزان اطلاعات خانوارها در مورد مسائل بهداشتی شیر	۴۹
د) میزان تأثیر تبلیغات روی انتخاب خانوارها	۴۹
ه) میزان اهمیت مدت زمان ماندگاری شیر	۵۰
و) میزان اعتقاد خانوارها به از بین رفتن خواص مطلوب شیر با پاستوریزه و استریلیزه کردن	۵۰
ی) میزان اعتقاد خانوارها به وجود مواد نگهدارنده در شیر استریلیزه	۵۱
۴-۲-۵- خصوصیات آماری متغیرهای اسمی	۵۲
الف) جنسیت سرپرست خانوار	۵۲
ب) سطح تحصیلات سرپرست خانوار	۵۲
ج) سطح درآمد ماهانه خانوار	۵۳
د) وجود فرزند زیر ۶ سال در خانوار	۵۴
ه) شاغل بودن هر دو زن و شوهر	۵۴
و) مصرف غیر مستقیم شیر	۵۴
۴-۳- نتایج آمار استنباطی	۵۵
۴-۳-۱- نتایج برآورد مدل لاجیت چندگانه	۵۵
۴-۳-۲- نتایج آزمون ترکیب گروههای مصرفی شیر	۵۸
۴-۳-۳- فرض استقلال گزینه‌های نامرتب (HIA)	۵۹
۴-۳-۴- نتایج حاصل از اندازه‌گیری معیارهای خوبی برازش	۶۰
۴-۳-۵- نتایج اندازه‌گیری اثرات نهایی متغیرهای توضیحی	۶۰
۴-۳-۶- نتایج اندازه‌گیری کشش‌های متغیر توضیحی	۶۷

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۵-۱- نتیجه‌گیری	۷۰
۵-۲- پیشنهادها	۷۳

فهرست منابع

فهرست منابع مورد استفاده ۷۵

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۳-۱- تعریف متغیرهای توضیحی	۳۹
جدول ۳-۲- تعداد خانوارهای شهر تبریز به تفکیک مناطق ده‌گانه شهرداری	۴۳
جدول ۴-۱- سهم گروه‌های مصرفی شیر در بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۴۵
جدول ۴-۲- خصوصیات آماری متغیرهای کمی در بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲)	۴۶
جدول ۴-۳- توزیع فراوانی سن سرپرست خانوار بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲)	۴۷
جدول ۴-۴- توزیع فراوانی اندازه خانوار بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۴۷
جدول ۴-۵- توزیع فراوانی میزان تأثیر قیمت روی انتخاب خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۴۸
جدول ۴-۶- توزیع فراوانی میزان بهداشتی بودن شیر فله‌ای از نظر خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۴۸
جدول ۴-۷- توزیع فراوانی میزان اطلاعات خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز از مسائل بهداشتی شیر (۱۳۹۲).....	۴۹
جدول ۴-۸- توزیع فراوانی میزان تأثیر تبلیغات روی انتخاب نوع شیر مصرفی بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۰
جدول ۴-۹- توزیع فراوانی میزان اهمیت مدت زمان ماندگاری شیر بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۰
جدول ۴-۱۰- توزیع فراوانی میزان اعتقاد به از بین رفتن خواص مطلوب شیر با استریلیزه کردن بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۱
جدول ۴-۱۱- توزیع فراوانی میزان اعتقاد به وجود مواد نگهدارنده در شیر استریلیزه بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۱
جدول ۴-۱۲- توزیع فراوانی جنسیت سرپرست خانوار بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۲
جدول ۴-۱۳- توزیع فراوانی سطح تحصیلات سرپرست خانوار بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۳
جدول ۴-۱۴- توزیع فراوانی سطح درآمد ماهانه خانوار بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۳
جدول ۴-۱۵- توزیع فراوانی وجود فرزند زیر ۶ سال بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۴
جدول ۴-۱۶- توزیع فراوانی شاغل بودن هر دو زن و شوهر بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۴
جدول ۴-۱۷- توزیع فراوانی استفاده غیر مستقیم از شیر بین خانوارهای مورد مطالعه شهر تبریز (۱۳۹۲).....	۵۵
جدول ۴-۱۸- نتایج آزمون نسبت راستنمایی و والد	۵۶
جدول ۴-۱۹- نتایج برآورد مدل لاجیت چندگانه	۵۷
جدول ۴-۲۰- نتایج آزمون‌های نسبت راستنمایی و والد	۵۸
جدول ۴-۲۱- نتایج آزمون نسبت راستنمایی و والد برای ترکیب گروه‌های مصرفی شیر	۵۹
جدول ۴-۲۲- نتایج آزمون هاسمن برای فرض <i>HIA</i>	۵۹
جدول ۴-۲۳- نتایج آزمون هشیائو-کوچک برای فرض <i>HIA</i>	۶۰
جدول ۴-۲۴- معیارهای خوبی برازش	۶۰
جدول ۴-۲۵- اثرات نهایی متغیرهای توضیحی در هر یک از گروه‌های مصرفی شیر	۶۱
جدول ۴-۲۶- فاکتور تغییر در نسبت احتمال گروه‌های مصرفی شیر برای متغیر توضیحی سن سرپرست خانوار	۶۵

- جدول ۴-۲۷- فاکتور تغییر در نسبت احتمال گروههای مصرفی شیر برای متغیر توضیحی اندازه خانوار ۶۵
- جدول ۴-۲۸- فاکتور تغییر در نسبت احتمال گروههای مصرفی شیر برای متغیر توضیحی درآمد ماهانه خانوار ۶۶
- جدول ۴-۲۹- فاکتور تغییر در نسبت احتمال گروههای مصرفی شیر برای متغیر توضیحی داشتن فرزند زیر ۶ سال در خانوار ۶۶
- جدول ۴-۳۰- فاکتور تغییر در نسبت احتمال گروههای مصرفی شیر برای متغیر توضیحی میزان بهداشتی بودن شیر فله‌ای از نظر خانوارها ۶۶
- جدول ۴-۳۱- فاکتور تغییر در نسبت احتمال گروههای مصرفی شیر برای متغیر توضیحی میزان اهمیت مدت زمان ماندگاری شیر برای خانوارها ۶۶
- جدول ۴-۳۲- فاکتور تغییر در نسبت احتمال گروههای مصرفی شیر برای متغیر توضیحی استفاده غیر مستقیم از شیر ۶۶
- جدول ۴-۳۳- کشش متغیرهای توضیحی در هر یک از گروههای مصرفی شیر ۶۸

فهرست اشکال و نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱-۱- میزان تولید شیر در جهان طی سالهای ۱۲-۲۰۰۰.....	۲
نمودار ۲-۱- سهم تولید شیر ۵ قاره در سال ۲۰۱۲.....	۳
نمودار ۳-۱- سهم تولید ده کشور عمده تولید کننده شیر در جهان در سال ۲۰۱۲.....	۳
نمودار ۴-۱- میزان تولید شیر در ایران از سال ۱۳۷۰ الی ۱۳۹۱.....	۴
نمودار ۵-۱- میزان تولید شیر در استانهای کشور در سال ۱۳۹۱.....	۴
نمودار ۶-۱- میزان تولید شیر در استان آذربایجان شرقی طی سالهای ۹۱-۱۳۸۶.....	۵
نمودار ۷-۱- سالانه مصرف سرانه شیر در جهان.....	۶
نمودار ۸-۱- متوسط مصرف سرانه شیر در ایران طی سالهای ۹۱-۱۳۸۲ و قیمت فروش هر کیلوگرم شیر طی سالهای ۹۱-۱۳۸۷.....	۷
شکل ۱-۱- نقشه تقسیمات کشوری استان آذربایجان شرقی.....	۱۰
شکل ۱-۲- الگوی رفتار مصرف کننده.....	۱۳
نمودار ۱-۳- توزیع‌های تجمعی پروبیت و لاجیت.....	۲۸
نمودار ۲-۳- نمودار درختی مدل لاجیت متداخل.....	۳۰
شکل ۱-۳- نقشه محدوده مناطق ده‌گانه شهرداری تبریز.....	۴۲
نمودار ۱-۴- تغییر در احتمال انتخاب گروههای مصرفی شیر در اثر تغییر یک واحد از میانگین متغیر توضیحی.....	۶۳
نمودار ۲-۴- تغییر در احتمال انتخاب گروههای مصرفی شیر در اثر تغییر یک انحراف معیار از میانگین متغیر توضیحی.....	۶۴
نمودار ۳-۴- تغییر در احتمال انتخاب گروههای مصرفی شیر در اثر تغییر از حداقل به حداکثر متغیر توضیحی.....	۶۴
نمودار ۴-۴- تغییر در احتمال انتخاب گروههای مصرفی شیر در اثر تغییر از صفر به یک متغیر توضیحی گسسته.....	۶۵

فصل اول:

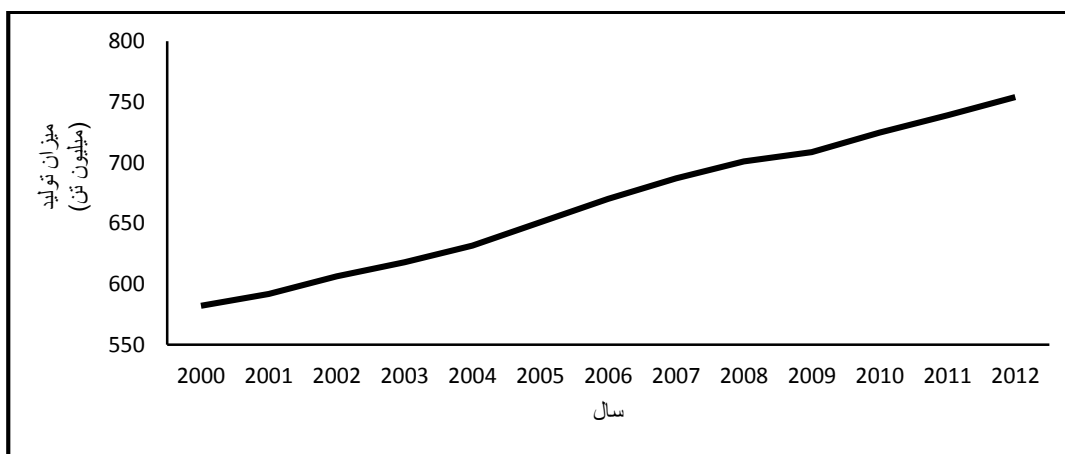
کلمات

۱-۱- بیان مسئله

شیر ماده غذایی بسار ضروری برای بشر می‌باشد و تقریباً همه مواد مغذی را دارا می‌باشد. شیر و فرآورده‌های آن از هزاران سال پیش در ردیف مهمترین مواد غذایی تأمین‌کننده نیازهای بشری بوده‌اند که علاوه بر داشتن ارزش غذایی فوق‌العاده، در پیشگیری از بسیاری از بیماریها نیز نقش بسزایی دارند. تحقیقات زیادی تأثیر مثبت شیر و فرآورده‌های آنرا روی سلامت و طول عمر بشر نشان داده‌اند (کرمانی، ۱۳۸۸). شیر و فرآورده‌های آن یک منبع غنی از بسیاری از مواد مغذی مانند پروتئین، کلسیم، فسفر، ویتامین B_2 و ویتامین B_{12} هستند که مصرف آنها همه روزه توصیه می‌شود. شیر، کلسیم مورد نیاز برای داشتن استخوان‌های قوی، پروتئین مورد نیاز برای رشد مغز و رشد بافت‌های بدن، ویتامین A برای دید طبیعی و ویتامین D برای جذب کلسیم را فراهم می‌کند (یایار^۱، ۲۰۱۲).

۱-۱-۱- تولید شیر در جهان، ایران و استان آذربایجان شرقی

تقریباً ۱۵۰ میلیون خانوار در سراسر جهان به تولید شیر مشغول هستند. در سه دهه اخیر، تولید شیر در جهان بیش از ۵۰ درصد رشد داشته است، بطوریکه از ۴۸۲ میلیون تن در سال ۱۹۸۲ به ۷۵۴ میلیون تن در سال ۲۰۱۲ رسیده است. نمودار ۱-۱، روند تولید شیر در جهان را بین سالهای ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۲ نشان می‌دهد. در طی سالهای ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۲ تولید شیر در جهان بطور متوسط سالانه ۲/۱۲ درصد رشد داشته است.

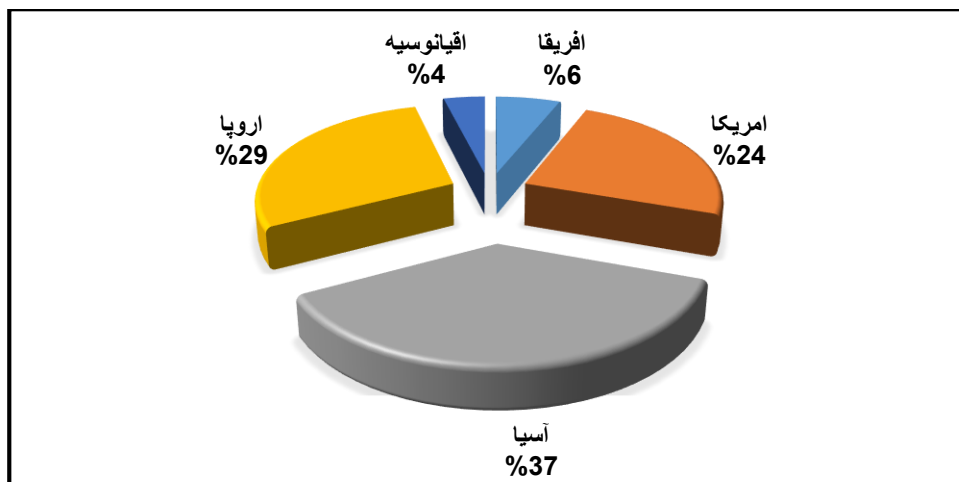
نمودار ۱-۱- میزان تولید شیر در جهان طی سالهای ۲۰۰۰-۱۲

مأخذ: سازمان خوار و بار جهانی^۲، ۲۰۱۲

در بین قاره‌های پنجگانه، قاره آسیا سهم عمده‌ای از تولید شیر جهان را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که در سال ۲۰۱۲، قاره آسیا با تولید ۳۷ درصد از تولید کل جهان، در رتبه نخست قرار دارد و قاره‌های اروپا، امریکا، افریقا و اقیانوسیه به ترتیب در رده‌های بعدی هستند. سهم هریک از این پنج قاره در نمودار ۱-۲ قابل مشاهده می‌باشد.

1. Yayar

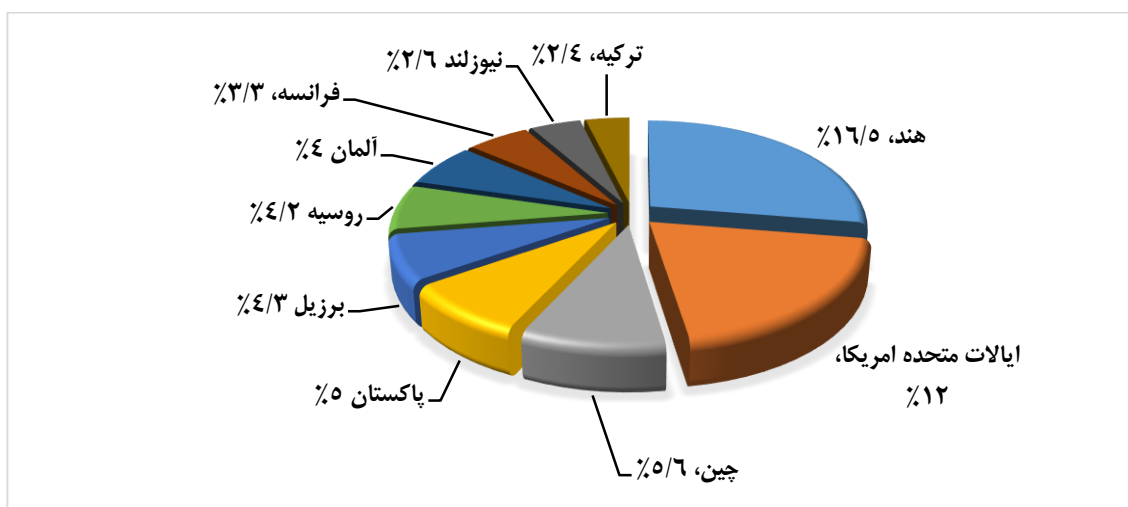
2. Food and Agriculture Organization (FAO)

نمودار ۱-۲- سهم تولید شیر ۵ قاره در سال ۲۰۱۲

مأخذ: سازمان خوار و بار جهانی، ۲۰۱۲

به گزارش سازمان خوار و بار جهانی در سال ۲۰۱۲، هند با تولید ۱۶/۵ درصد از کل شیر تولیدی جهان بزرگترین تولیدکننده شیر در جهان بوده است. ایالات متحده امریکا، چین، پاکستان و برزیل در رده‌های بعدی قرار دارند. نمودار ۱-۳، سهم تولید ده کشور عمده تولید کننده شیر در جهان را برای سال ۲۰۱۲ نشان می‌دهد.

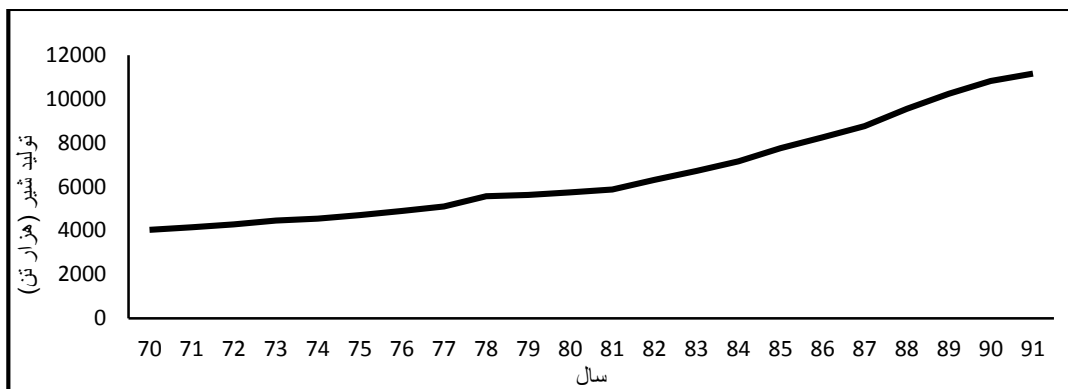

نمودار ۱-۳- سهم تولید ده کشور عمده تولید کننده شیر در جهان در سال ۲۰۱۲ (هزار تن - درصد)

مأخذ: سازمان خوار و بار جهانی، ۲۰۱۲

به گزارش سازمان خوار و بار جهانی، کشورهای نیوزلند، ایالات متحده امریکا، آلمان، فرانسه، استرالیا و ایرلند نیز بیشترین مازاد شیر را دارا می‌باشند. در مقابل، کشورهای چین، ایتالیا، روسیه، مکزیک، الجزایر و اندونزی بیشترین کسری را دارند.

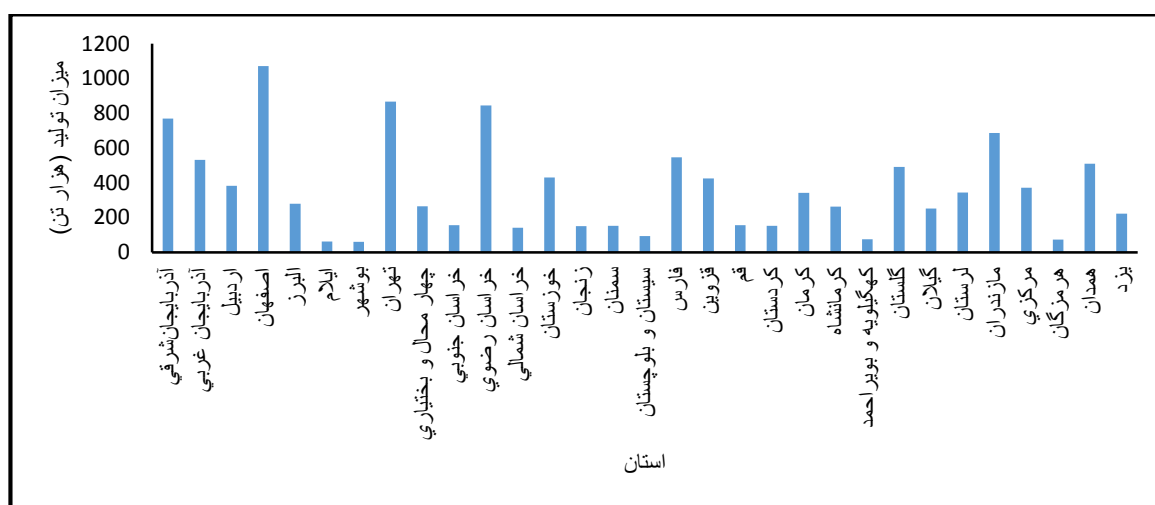
مقدار تولید شیر در ایران، همانطور که در نمودار ۴-۱ مشاهده می‌شود، طی سالهای گذشته روند صعودی داشته است، بطوریکه مقدار آن از ۴۰۳۵ هزار تن در سال ۱۳۷۰ به ۱۱۱۶۵ هزار تن در سال ۱۳۹۱ رسیده است. طبق آمارهای موجود در سال ۲۰۱۲، ایران با تولید تقریباً ۱ درصد از تولید کل شیر جهان، در رتبه ۲۲ قرار دارد.

نمودار ۴-۱- میزان تولید شیر در ایران از سال ۱۳۷۰ الی ۱۳۹۱

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۱

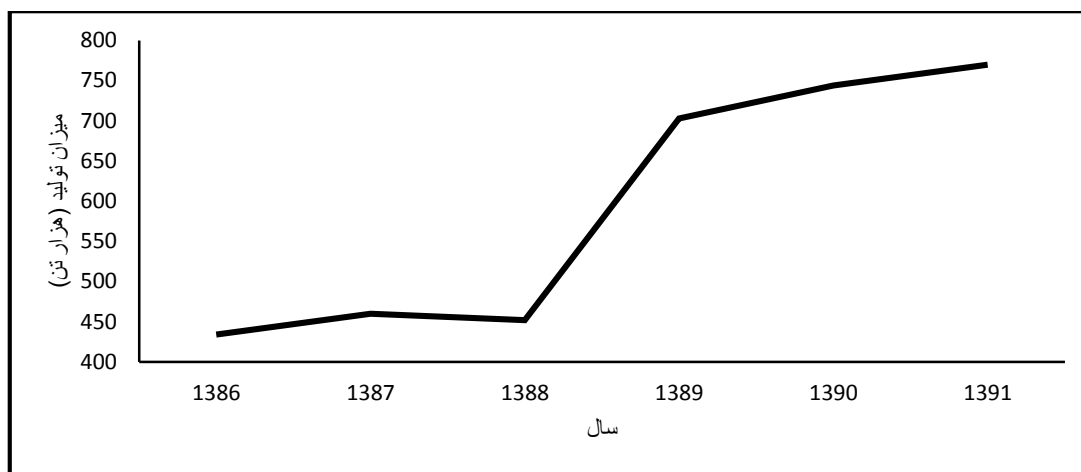
استان آذربایجان شرقی نیز با تولید ۷۷۰ هزار تن شیر (تقریباً ۶/۹ درصد کل تولید کشور) در سال ۱۳۹۱ پس از استان‌های اصفهان، تهران و خراسان رضوی در رده چهارم قرار دارد.

نمودار ۵-۱- میزان تولید شیر در استان‌های کشور در سال ۱۳۹۱

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۱

میزان تولید شیر در استان آذربایجان شرقی نیز طی سالهای گذشته روند صعودی داشته است. نمودار ۶-۱، روند تولید شیر در این استان را طی سالهای ۹۱-۱۳۸۶ نشان می‌دهد.

نمودار ۱-۶- میزان تولید شیر در استان آذربایجان شرقی طی سالهای ۹۱-۱۳۸۶

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۱

با توجه به مطالب ذکر شده، می‌توان نتیجه گرفت که تولید شیر در سالهای اخیر در جهان، ایران و استان آذربایجان شرقی روند صعودی را تجربه نموده است.

بین حیوانات شیرده، گاو با ۸۳ درصد بیشترین سهم شیر تولیدی در جهان را دارد، بقیه شیر تولیدی مربوط به گاو میش، گوسفند، بز و سایر حیوانات می‌باشد (سازمان خوار و بار جهانی، ۲۰۱۲). در کشور ایران نیز، نزدیک به ۸۹ درصد از تولید کل شیر کشور از گاو بدست می‌آید و شیر گوسفند و شیر بز به ترتیب ۷ و ۳ درصد از آنرا تشکیل می‌دهند. مابقی هم شیر گاو میش و شتر را شامل می‌شود. این مقادیر برای استان آذربایجان شرقی به ترتیب برابر با ۹۰، ۷ و ۲ درصد می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱).

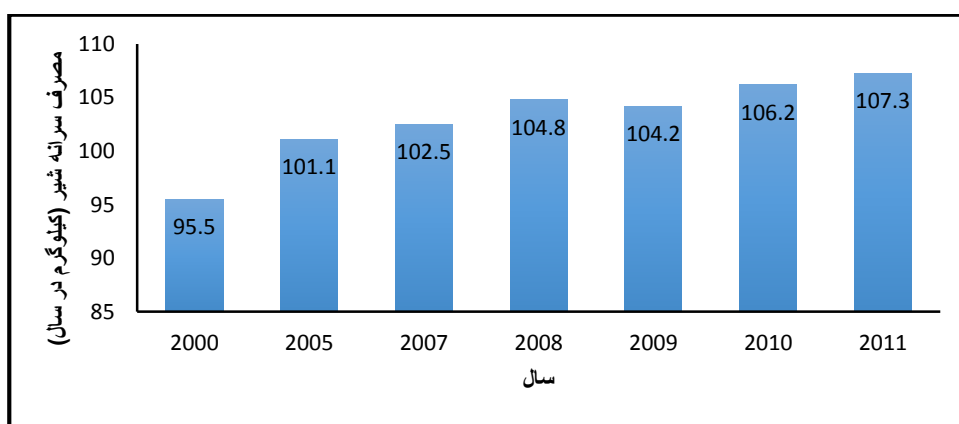
فرآوری محصولات لبنی به تولیدکنندگان لبنیات درآمد نقدی بیشتری نسبت به فروش شیر خام می‌دهد و فرصت‌های بهتری برای دستیابی به بازارهای محلی و شهری ارائه می‌دهد. همچنین فرآوری شیر می‌تواند با نوسانات فصلی عرضه شیر مقابله کند. تبدیل شیر خام به شیر و محصولات فرآوری شده می‌تواند به تمام جوامع با ایجاد شغل‌های خارج از مزرعه در جمع‌آوری شیر، حمل و نقل، فرآوری و بازاریابی منفعت برساند (سازمان خوار و بار جهانی، ۲۰۱۲).

۱-۱-۲- مصرف شیر در جهان و ایران

با وجود اینکه مصرف یک مقدار مشخصی از شیر و فرآورده‌های آن برای سلامتی بشر توصیه می‌شود، رفتار و ترجیحات مصرفی مصرف‌کنندگان شیر ممکن است بین کشورها و حتی خانوارها متفاوت باشد. از لحاظ مصرف شیر، یک شکاف معنی‌داری بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه وجود دارد (هاتیرلی و همکاران، ۲۰۰۴). مصرف سرانه شیر و فرآورده‌های آن در کشورهای توسعه یافته بالاتر است، اما با بسیاری از کشورهای در حال توسعه شکاف اندکی دارند. تقاضای شیر و فرآورده‌های آن در کشورهای در حال توسعه با افزایش درآمد، رشد جمعیت، شهرنشینی و تغییرات در رژیم‌های غذایی رشد می‌کند. رشد تقاضا برای شیر و فرآورده‌های شیر یک فرصت خوب برای تولیدکنندگان (و سایر

فعالان در زنجیره بازار رسانی) را در مناطق با پتانسیل بالا و اطراف شهر به منظور ارتقای سطح زندگی آنها از طریق افزایش تولید فراهم می‌کند.

بیش از ۶ میلیارد نفر در سراسر جهان شیر و فرآورده‌های آن را مصرف می‌کنند. اکثریت این افراد در کشورهای درحال توسعه زندگی می‌کنند. از سال ۱۹۶۰ به بعد مصرف سرانه شیر در کشورهای درحال توسعه تقریباً به دو برابر افزایش یافته است. با این حال، مصرف شیر در مقایسه با سایر محصولات دامی (مصرف گوشت بیش از سه برابر و مصرف تخم مرغ پنج برابر) با سرعت کمتری رشد کرده است (سازمان خوار و بار جهانی، ۲۰۱۲). نمودار ۱-۷، میزان مصرف سرانه شیر در جهان را طی سالهای اخیر نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌گردد، مصرف سرانه شیر در طی این سالها روند صعودی داشته است.

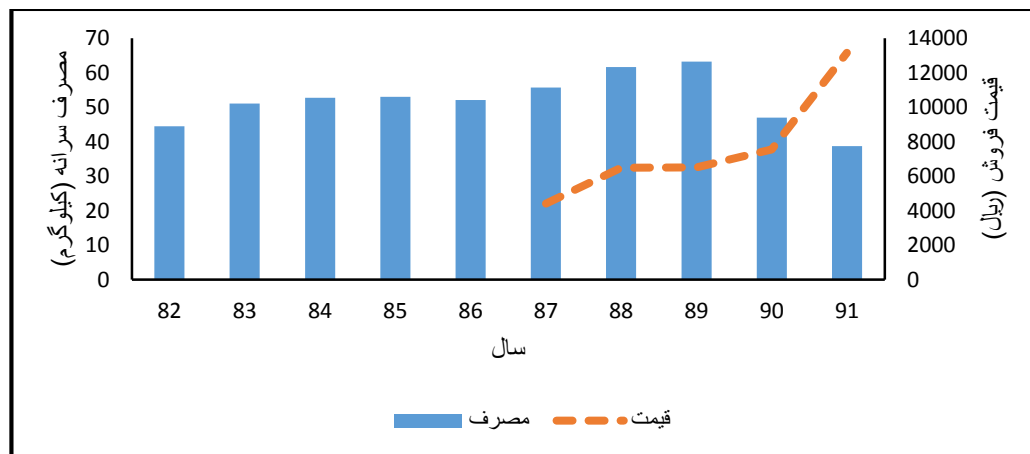
نمودار ۱-۷- سالانه مصرف سرانه شیر در جهان

اتحادیه بین‌المللی لبنیات، ۲۰۱۲

مصرف سرانه شیر در کشورهای آرژانتین، ارمنستان، استرالیا، کاستاریکا، اروپا، اسرائیل، قرقیزستان، امریکای شمالی و پاکستان بالاست (سرانه بیش از ۱۵۰ کیلوگرم در سال). در کشورهای هند، جمهوری اسلامی ایران، ژاپن، کنیا، مکزیک، مغولستان، نیوزلند، شمال و جنوب افریقا و اکثر کشورهای امریکای لاتین متوسط (سرانه ۱۵۰-۳۰ کیلوگرم در سال) و در چین، اتیوپی، بیشتر کشورهای مرکز افریقا و شرق و جنوب شرقی آسیا پایین (سرانه کمتر از ۳۰ کیلوگرم در سال) است (سازمان خوار و بار جهانی، ۲۰۱۲).

طبق آمار سال ۱۳۹۱، مصرف سرانه شیر در کشور سالانه حدوداً ۳۹ کیلوگرم می‌باشد. همانطور که ذکر شد، مصرف سرانه شیر در کشور ما با توجه به سطح جهانی در حد متوسطی قرار دارد و با کشورهای توسعه‌یافته فاصله زیادی دارد. این امر نشان می‌دهد که بایستی با اتخاذ سیاست‌های مناسب جامعه را به سمت مصرف بیشتر این محصول که نهایتاً سلامتی جامعه را در پی خواهد داشت، هدایت کرد. مهمترین کار در این زمینه می‌تواند تولید محصولاتی با کیفیت مناسب و توجه به خواست و ترجیحات مصرف‌کنندگان این محصولات و شناساندن ارزش غذایی و ضرورت و اهمیت مصرف شیر و فرآورده‌های آن به افراد و خانوارهای جامعه باشد. نمودار ۱-۸ روند سالانه مصرف سرانه شیر در کشور طی سالهای ۱۳۸۲-۹۱ و متوسط قیمت فروش یک کیلوگرم شیر طی سالهای ۹۱-۱۳۸۷ را نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود مصرف

سرانه شیر در کشور در سالهای ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ کاهش پیدا کرده است، از طرفی دیگر، متوسط قیمت فروش یک کیلوگرم شیر از ۶۵۱۸ ریال در سال ۱۳۸۹ به ۷۵۴۶ در سال ۱۳۹۰ و ۱۳۱۵۹ ریال در سال ۱۳۹۱ رسیده است. این افزایش قیمت شیر می‌تواند یکی از دلایل کاهش مصرف سرانه شیر در این بازه زمانی باشد.

نمودار ۸-۱- متوسط مصرف سرانه شیر در ایران طی سالهای ۱۳۸۲-۹۱ و قیمت فروش هر کیلوگرم شیر طی سالهای ۱۳۸۷-۹۱

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۲

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

مطالعات در زمینه باستان‌شناسی بیانگر این امر هستند که اهلی کردن دام از جمله گاو، گوسفند و بز، یکی از مراحل مهم در تاریخ زندگی و ادامه حیات انسان روی کره خاکی بوده است. بدین ترتیب بشر توانست در مناطقی که از نظر کشاورزی و دامپروری مناسب بودند، ساکن شود و پایه‌های تمدن و زندگی اجتماعی را بنا گذارد. دانشمندان تخمین می‌زنند که اهلی کردن دام توسط انسان به حدود ۶۰۰۰ سال قبل باز می‌گردد و از همان زمان نیز استفاده از شیر برای مصارف انسانی شروع شده است. تحقیقات بالینی و بیوشیمیایی نشان می‌دهد که مصرف شیر مایع، بویژه شیر کم چرب ممکن است با کاهش خطر ابتلا به فشار خون بالا، پوسیدگی دندان، سرطان روده بزرگ، بیماری‌های قلبی و سکتة مغزی در ارتباط باشد. توصیه می‌شود که هر فرد روزانه دو لیوان شیر مصرف کند. گزارش شده است هر کودکی که روزانه یک لیوان شیر مصرف می‌کند، ۳۵ درصد پروتئین، ۵۲ درصد کلسیم و ۹۸ درصد ویتامین B_{12} جذب می‌کند (آکبای و تیریایی^۱، ۲۰۰۸).

شیر تولید شده به حالت‌های مختلفی در بازار عرضه می‌شود. شیر خام یا شیر بسته‌بندی نشده، شیر پاستوریزه و شیر استریلیزه انواع مختلفی از شیر هستند که در بازار عرضه می‌گردند که خود شیرهای پاستوریزه در قالب شیرهای بسته‌بندی پلاستیکی و پاکتی موجود هستند. البته سایر انواع شیر نیز وجود دارد که به اشکال دیگر عرضه می‌گردند، از جمله، شیرهای طعم‌دار، شیرهای کم‌چرب یا پرچرب. منظور از پاستوریزاسیون از بین بردن میکروب‌های بیماری‌زای موجود در شیر است و شاخصه این میکروب، باکتری سل می‌باشد یعنی هر وقت دیگر باکتری سل نتواند در شیر دوام

بیاورد می‌گویند این شیر پاستوریزه شده است. اما در استریلیزاسیون دمای شیر را به ناگهان تا حدود ۱۴۰ درجه سانتیگراد می‌رسانند و در این صورت کلیه میکروب‌های موجود در شیر اعم از بیماری‌زا و غیر بیماری‌زا از بین رفته و شیر عاری از هرگونه میکروارگانیسم می‌گردد، لذا مدت ماندگاری محصول به شرط باز نشدن بسته‌بندی طولانی است (واحدی و همکاران، ۱۳۸۶).

تفاوت خصوصیات فردی، اجتماعی و اقتصادی (مثل درآمد و اندازه خانوار، سن، تحصیلات، شغل و جنسیت سرپرست خانوار، داشتن حداقل یک فرزند زیر ۶ سال) بین خانوارهای شهر تبریز می‌تواند الگوی مصرف شیر را تحت تأثیر قرار دهند. علاوه بر خصوصیات فردی، اجتماعی و اقتصادی مصرف‌کنندگان که انتخاب و مصرف شیر بسته‌بندی نشده یا شیر پاستوریزه و یا شیر استریلیزه را اولویت قرار می‌دهند، نگرش آنها نسبت به قیمت و سلامتی نیز فاکتورهای مهمی در انتخاب نوع خاص شیر هستند. چندین دلیل وجود دارد که مصرف‌کننده شیر بسته‌بندی نشده را به انواع دیگر شیر ترجیح می‌دهد. قیمت پایین شیر بسته‌بندی نشده نسبت به انواع دیگر می‌تواند یکی از این دلایل باشد. برخی اعتقادات هم می‌توانند در این انتخاب مؤثر باشند. در واقع در میان مردم این طرز تلقی وجود دارد که به دلیل اینکه هیچ فرآیندی روی شیر بسته‌بندی نشده انجام نشده و یک محصول کاملاً طبیعی است، مصرف آن برای افراد دارای فواید بیشتری خواهد بود. فرآوری شیر بسته‌بندی نشده به ماست و سایر استفاده‌ها نیز فاکتورهای مهم با توجه به خرید شیر بسته‌بندی نشده می‌باشد. از طرف دیگر، شیرهای بسته‌بندی نشده اغلب غیر بهداشتی هستند و علاوه بر این، کیفیت این نوع شیر بدلیل مواد افزودنی که برای جلوگیری از فاسد شدن اضافه می‌شود خیلی پایین است. برخی مصرف‌کنندگان هم شیر بسته‌بندی شده را بنا به دلایل کیفیت بالا، ماندگاری بالا و قابلیت حمل و ذخیره در اولویت خرید قرار می‌دهند. تمایل به خرید یک محصول غذایی مطمئن‌تر نیز یک دلیل برای ترجیح شیر بسته‌بندی شده است. بنابراین، علاوه بر خصوصیات فردی، اجتماعی و اقتصادی خانوارها، فاکتورهایی مانند افزایش آگاهی مصرف‌کنندگان و نگرانی‌ها در مورد سلامت و امنیت غذایی الگوی مصرف شیر را تحت تأثیر قرار می‌دهند. با توجه به اهمیت مصرف شیر بعنوان یک ماده غذایی کامل، شناسایی عوامل مؤثر بر انتخاب و مصرف نوع شیر می‌تواند عرضه‌کنندگان این محصول را قادر سازد که متناسب با سلاط و خواسته‌های مصرف‌کنندگان محصولات خود را به بازار عرضه نمایند.

۱-۳- اهداف تحقیق

هدف اصلی این تحقیق «بررسی تأثیر خصوصیات مصرف‌کنندگان بر ترجیحات مصرفی شیر در شهر تبریز» می‌باشد. همچنین در این راستا اهداف فرعی زیر دنبال می‌شوند:

۱- بررسی وضعیت میزان تولید و مصرف شیر در جهان، ایران و استان آذربایجان شرقی

۲- شناخت وضعیت فعلی مصرف شیر در شهر تبریز

۳- شناسایی خصوصیات فردی مؤثر بر انتخاب نوع شیر

۴- شناسایی عوامل اجتماعی - اقتصادی مؤثر بر انتخاب نوع شیر

۱-۴- فرضیات تحقیق

- ۱- بین احتمال انتخاب نوع شیر مصرفی و درآمد خانوار رابطه وجود دارد.
- ۲- بین احتمال انتخاب نوع شیر مصرفی و اندازه خانوار رابطه وجود دارد.
- ۳- بین احتمال انتخاب نوع شیر مصرفی و ویژگی‌های فردی سرپرست خانوار (سطح تحصیلات، سن، جنسیت) رابطه وجود دارد.
- ۴- بین احتمال انتخاب نوع شیر مصرفی و داشتن فرزند زیر ۶ سال در خانواده رابطه وجود دارد.
- ۵- بین احتمال انتخاب نوع شیر مصرفی و میزان تأثیر قیمت شیر رابطه وجود دارد.
- ۶- بین احتمال انتخاب نوع شیر مصرفی و میزان اطلاعات خانوارها از مسائل بهداشتی شیر رابطه وجود دارد.

۱-۵- معرفی استان آذربایجان شرقی و شهر تبریز

استان آذربایجان شرقی با اختصاص دادن ۲/۸ درصد از مساحت کل کشور (حدوداً ۴۵۴۹۰/۸۹ کیلومتر مربع) در گوشه شمال غربی فلات ایران قرار دارد. بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی در سال ۱۳۹۰، استان آذربایجان شرقی دارای ۲۰ شهرستان، ۴۴ بخش، ۵۹ شهر و ۱۴۳ دهستان می‌باشد. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، جمعیت استان برابر ۳۷۲۴۶۲۰ نفر بوده است. در سرشماری ۱۳۹۰، تعداد ۱۰۸۶۰۸۳ خانوار در استان وجود دارد که از این تعداد حدود ۷۶۷۳۱۹ (تقریباً ۶۹/۲) خانوار در نقاط شهری و ۳۱۸۷۶۴ (۳۰/۸ درصد) خانوار در نقاط روستایی ساکن هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱).

شرایط آب و هوایی، ویژگی‌های خاک و موقعیت جغرافیایی منطقه، استان را به منطقه‌ای مناسب و مستعد برای کشاورزی تبدیل کرده است. وسعت اراضی کشاورزی استان حدود ۱/۲۲ میلیون هکتار برآورد می‌گردد که معادل ۲۶ درصد وسعت استان و حدود ۵/۵ درصد اراضی قابل کشت کشور را شامل می‌شود. استان آذربایجان شرقی از لحاظ سطح کشاورزی در کشور در رتبه چهارم قرار دارد (استانداری آذربایجان شرقی، ۱۳۹۳).

شهر تبریز در غرب استان آذربایجان شرقی و در منتهی‌الیه مشرق و جنوب شرق جلگه تبریز قرار گرفته است. این شهر بزرگ‌ترین شهر منطقه شمال غرب کشور و قطب اداری، ارتباطی، بازرگانی، سیاسی، صنعتی، فرهنگی و نظامی این منطقه شناخته می‌شود. براساس آخرین سرشماری مرکز آمار ایران که در سال ۱۳۹۰ صورت گرفته، شهر تبریز با جمعیتی بالغ بر ۱۶۷۴۴۶۷ نفر چهارمین شهر پرجمعیت ایران پس از شهرهای تهران، مشهد و اصفهان محسوب می‌گردد (شهرداری تبریز، ۱۳۹۲).